

Scoarțele Evangheliei Episcopului Luca, 1616

URME ROMÂNEȘTI LA IERUSALIM

Dela Sfântul Mormânt urci puțin și dai în ulicioara Patriarhiei, asupra căreia se lasă de amândouă părțile, apropiindu-se, caturi sprijinite în căpriori, cafasuri de lemn, ferești zăbrelate. Aduce cu Fanarul Stambulului. Influența turcă se resimte și înăuntrul clădirilor, dela curtea bisericii Sfinților Constantin și Elena până la terasa cu lauri și chiparoși, unde-i pitită biblioteca. Stau ici adunate peste două mii de manuscrise, multe religioase, altele mărturisind de greutatea ce-a întâmpinat ortodoxismul în decursul vremii, și mai ales după fanatismul musulman, trezit de cruciați. Saladin trecuse poruncă legiuitoare: niciun așezământ creștinesc să nu se repare ori înnoiască; pentru ca, dărâpându-se, cu vremea să înceteze și orice amestec în Palestina. Firește, pe urmă se ridicase măsura; dar alte piedici, numeroase și nebănuite născură, și nu odată împărații Bizantini trebuiră să intervie cu rugăminți și făgădueli către stăpânitorii Palestinei. Așa, Ioan Cantacuzino la 1348 trimise deputație sultanului Egiptului Naredin Hasan-Ibn-El-Naser, care, dându-și înalta ocrotire Locurilor Sfinte și pelerinilor, amintește în scrisoarea-i de răspuns împăratului și pe Bulgari, pe Vlahi, pe Asani.

Despre aceștia din urmă, ne-a lăsat un manuscris

caligraful Mathei, autorul evangheliei scrise la Iași, în 1599. Spune între altele:

« Domnia pe-atunci Ioan Asan, fiul regelui Asan, bătrânul, care cu marea-i vârtute ocupase toată Macedonia, Tracia, Dalmația, și Maesia și Albania și Tesalia întreagă, cu Thesalonica și sfântul munte Athos, până la Dyrachium. Și pretutindeni mitropoliți și episcopi hirotonisia... ». Apoi, venind din Constantinopol niște soli trimiși de Asan pentru strămutarea moaștelor sfintei Paraschive, manuscrisul adaugă: « Regele mersese la întâmpinare cu oamenii săi, cu oaste, cu Elena, mamă-sa, și cu regina soție, Ana. De asemeni ieșiseră Patriarhul Vasile al Târnovei, cu toată rânduiala. Ingenunchiând regele pe lângă lacră, o sărutase evlavios și se bucurase și mulțumise lui Dumnezeu, că-l învrednicise a se închina acestor rămășiți sacre »¹⁾.

Știri sigure despre legăturile noastre cu Ierusalimul nu avem înainte de sinodul Florentin, 1439. După unsprezece ani se ținu la Constantinopol un alt sinod al patriarhilor ortodoxi, respingându-se înțelegerea cu Papa — hotărârea iscăbind-o și Mitropolitul Nicomediei Macarie din partea lui Damian al Moldovei. Și din aceeaș Moldovă pornise

¹⁾ Codicele Patriarhiei Nr. 161, pp. 54—66.

la Constantinopol în 1452 o solie, care nu putuse vedea nici pe împărat, nici pe patriarh, și atunci, la dânsul, căci era trimiși pentru învățatura legii, de acolo au luat și preoți și cărți sârbești de toată

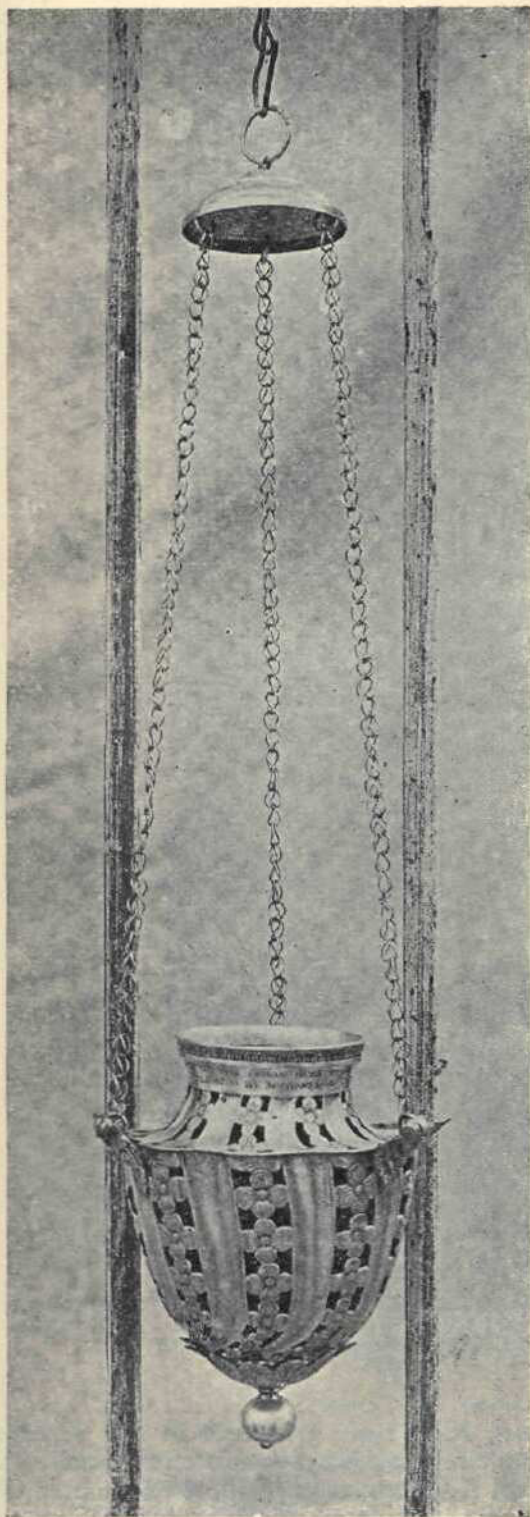

Biserica Sfinților Constantin și Elena în curtea Patriarhiei Ierusalimului

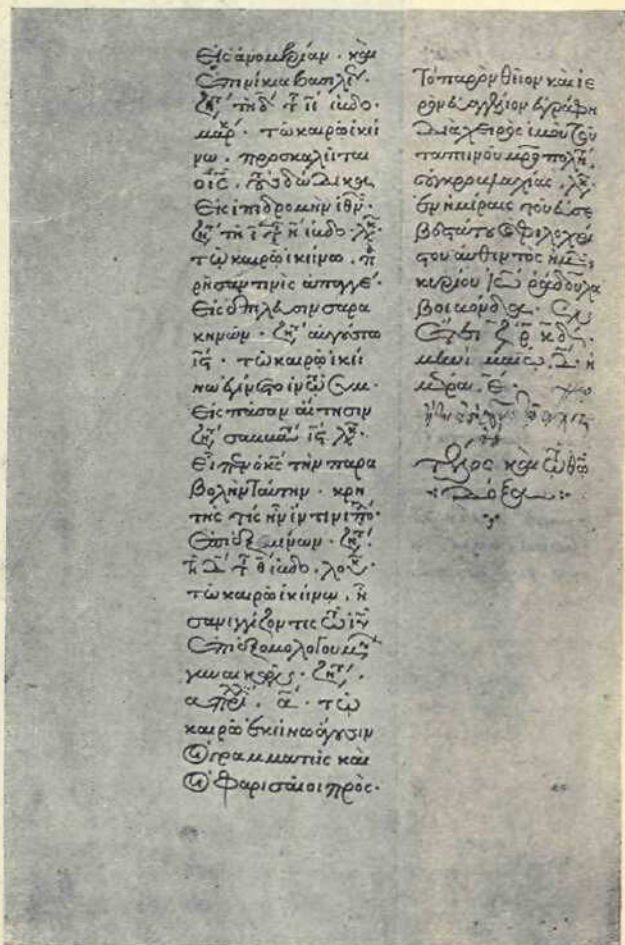
scrie Miron Costin, s'a dus la Ohrida, «unde orânduiala bisericii». E drept, acest demers întări aflând pe Episcopu de Ohrida și dându-și solia slavismul în Țările Românești; însă de altă parte

le păstră în zona bisericii răsăritene, aflătoare atunci în mare cumpănă. Încă înainte de căderea

Constantinopolului, împărații Trebizondei cercau să ajute Sfântul Mormânt, scriind și altor domnitori în acelaș sens. Poate un astfel de îndemn să fi primit și Ștefan al Moldovei, care la 1446 trece Sfântului Mormânt mânăstirea Pobrata, danie întărită mai târziu și de Petru Voevod. N'am găsit hrisovul respectiv și nici vreo altă dovadă scrisă a generozității lui Ștefan-cel-Mare către «sfânta cetate a Ierusalimului, Sionul», după mărturia cronicarului. Însă, știut e că la 1462 Patriarhul Ioachim al Ierusalimului trimisese la Moscova, străbătând neîndoios și Moldova, pe fratele său

Candela Smarandei Bogdăneasa dela biserica Sfinții Constantin și Elena

Inscripție dela sfârșitul Evangheliei Episcopului Luca, 1616

întru strângerea de ajutoare; și în acelaș scop ceva mai târziu scrisese la rândul țărilor creștine și egumenul mânăstirii sfântului Sava. Apoi la 1517 Turcii cuprind Palestina și sultanii lor se arată foarte îngăduitori călugărilor ortodoksi, recunoscându-le dreptul asupra Mormântului Sfânt; și, nimerindu-se totodată câțiva patriarhi vrednici la Ierusalim, începe o eră de reculegere și de silinți rodnice. Se înființează în țările ortodoxe așa zisele *Frății Aghiotafitice*, care adună pentru sfântul

Mormânt, dacă nu bani, grâu, sare, unt și bunuri de tot felul. Într'un codice din 1556 sub titlul «Bogdania Vlahia»¹⁾ găesc articolele următoare trimise: Piper, scortîșoare, patru chilimuri, 105 zone de mătase, altele 200 de bumbac, mazăre,

se cheamă de noi Putna, am întocmit această Psaltire cât am putut mai bine ».

Dintr'un timp patriarhii Ierusalimului pornesc ei singuri ori însărcinează pe exarhii lor să meargă în Moldovalahia, cu acele scrisori-enciclice către

Bibliotecarul Bibliotecii Patriarhiei Ierusalimului, Episcopul Meliton, ținând în mână
Evanghelia Ieromonahului Porfirie, 1633

lumânări, zahăr etc. Peste doi ani, la 1558, vine și dania unei psaltiri, la sfârșitul căreia, pe o foaie cu chenar roșu, înseamnă autorul: «Eu, Ieromonahul Evloghie din Moldovalahia, dela biserica ce

ghenos, adică nația grecească, în care se cuprind și țările noastre, lungi șiruri de implorări miloage, uneori vădit exagerate. «Știți, zice Patriarhul Ghermanos, câte îndurăm în fiecare zi și în fiecare minut și reazim nicăieri nu găsim și pâinea noastră cu lacrimi o mâncăm... Milostiviți-ne, dacă voiți

¹⁾ Nr. 496, B.

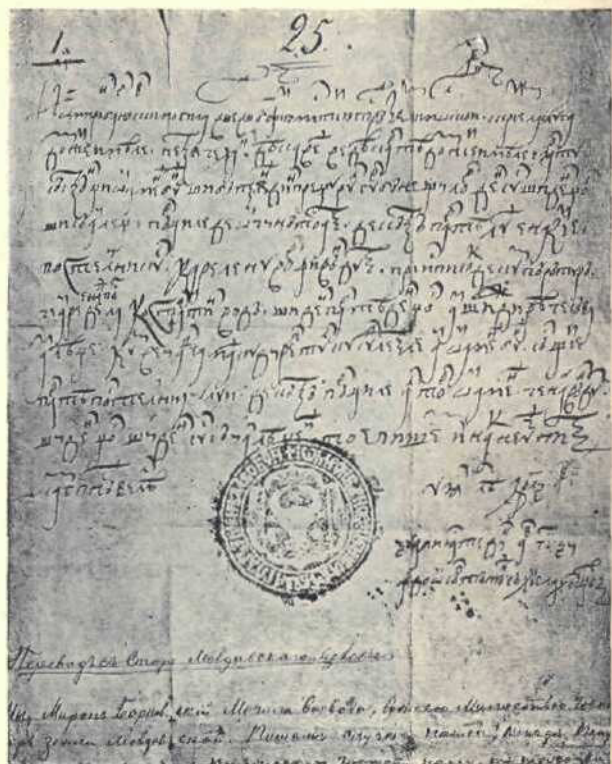
moasă din câte am găsit la Ierusalim. Poartă inscripția în grecește:

«Această dumnezeiască și sfântă Evanghelie s'a scris de mâna mea umilul mitropolit al Ungrovlahiei Luca în zilele prea cinstitului și binecuvântatului nostru Domn Radula Voevoda, în anul 7124, luna Mai 4 sau dela Christos 1616».

Radu-Vodă amintit aci donează mănăstirea Galata în 1617, patriarh al Ierusalimului fiind Theofan al III-lea, sub care înainte de șapte ani avem și scrisul de întărire al lui Constantin Moghila privitor la moștenirea lăsată danie de Ianachi Postelnicu; iar la 1628 și 1629 se închină Sfântului Mormânt de către Miron Barnoschi, biserica sfintei Mării din Iași, cât și satele Șipot și Birionț. Când Patriarhul Theofan capătă aceste daruri, se află în Iași; căci un Ieromonah Ioachim notează cu data de 1629:

«Prea sfântul Patriarh Theofan m'a hirotonisit preot în Iași Bogdaniei, la Galata, mănăstirea lui Petru Veovod, în ziua Invierii, de față cu prea cinstitul Domn Miron Barnoschi și cu mamă-sa Elisaveta».

usalimului, și anume satul Poiana, din partea Domnului Leon Tomșa¹⁾. În acest timp se ducea

Scrisoarea lui Miron Barnoschi din 1628

Hrisovul sârbesc al lui Petru Rareș, 1527

După plecarea lui Theofan și întâlnirea-i la Constantinopol cu Ciril Lucari, e o decizie sinodală, *sinodichon*, ce întărește altă danie făcută Ie-

o luptă aprigă între Ortodoxi și Latini pentru stă-

¹⁾ Codicele Patriarhiei A. M., Nr. 419, p. 438.

pânirea sfântului Mormânt, căruia, mulțumită înrâuririi lui Ciril Lucari i s'a închinat la 1633 mănăstirea Barnoschi. Apoi lăcașurile ortodoxe fiind amenințate să treacă Armenilor și Latinilor în schimbul datoriilor grele ce făcuseră călugării sârbi, Theofan trimise la Moscova pentru ajutoare pe egumenul Paisie ce avea să fie patriarh. Dar, întors fără de nicio ispravă, Theofan apare într'o dimineață la Iași dinaintea lui Vasile Lupu, cu o frânghie în mână, spunând: «Fiule, sugrumă-mă, să nu mă sugrume datornicii...» Iar mult evlaviosul Domn înțelese și-i dete o mie și doisprezece galbeni venetici; și trimise la Ierusalim doi boieri cu alți o mie patru sute de galbeni ungurești, de se plătiră datoriile, rămânând o mică sumă, pe care patriarhul o luă mai târziu ¹⁾. Pomenind de acest act al lui Vasile Lupu, Patriarhul

Patriarhal Ierusalimitan » ¹⁾. La 1643 Patriarhul Theofan se găsea iarăș la Iași, slujind în fața Domnului și Doamnei Vasile Lupu, al cărui mare Paharnic Gheorghe închina Sfântului Mormânt biserica, zidită de el, a Sfintei Mării din Ismail ²⁾.

M. Beza cu un urmaș al Românilor aduși de Ibrahim Pașa la Acre în Palestina

Dosoftei scrie în cartea-i *Despre Patriarhii Ierusalimului*: «Dela pierderea Constantinopolului, niciun rege sau principe n'a făcut un atare bine Tronului

Pagină ornamentală din Evanghelia Ieromonahului Porfirie, 1633

După un an Patriarhul Theofan muria la Constantinopol și era înmormântat cu cheltuiala lui Matei Basarab și Vasile Lupu. Fiecare din acești Domnitori ne-a lăsat în biblioteca Patriarhiei câte o evangheliie: a lui Matei Voevod din 1643 are un interes deosebit prin simplitatea aproape naivă a scenelor colorate, dându-ne și pe evangheliștii Ioan, Matei și Marcu într'un cadru de strălucite

¹⁾ Codicele Patriarhiei S. Crucis, Nr. 56, pp. 321—339.

¹⁾ P. 1910.

²⁾ Codicele Patriarhiei A., Nr. 405.

împodobiri; a doua, scrisă de Ieromonahul Porfirie la 1633, pe când Domnul Vasile e încă Mare Vornic, adăugând apoi, adaugă inscripția: «Domnul întregii Moldovlahii și s'a vădit un ctitor nou de sfinte mânăstiri, și fala Romeilor».

Pagină cu frontispiciu și inițială în culori din Evanghelia lui Matei Voevod, 1643

Noul patriarh al Ierusalimului, Paisie, slujia în Iași, unde se și alegea sub auspiciile Domnului Vasile Lupu. Într'asemenea împrejurări, firește că el se bucurase de favoruri încă mai osebite. Pe lângă bani mulți, într'un rând transportase din Iași boi și unt; iar Constantin Basarab îi dase șapte mii de groși pentru biserica dela Betlehem. În drumu-i spre Ierusalim Paisie își sfârși zilele în Constantinopol la 1660 și, strângându-se atunci sinodul, fu ales Patriarh al Ierusalimului Nectarie, care o luă asemeni către Iași, de aduse cu el înapoi și o cruce cât un stat de om, în aur și argint, și cu nestimate. Bătrân și suferind, Nectarie se retrase și în locu-i veni patriarh la 1669 Dosoftei, care-și începuse munca-i neobosită și spornică pentru ortodoxie de mai înainte, sub Nectarie. Acesta îl trimisese cu titlul de exarh

patriarhal în multe părți de lume; umblase și prin satele românești din Macedonia, ca Melenic și Crușova, unde ființau vechile frății pentru ajutorarea Sfântului Mormânt. Am dat și de listele persoanelor ce le compuneau; bunăoară la Vlahoclisura, cu data de 1660: Ioan al lui Pețu, Alexe Nicu, Maria Chirsa etc. ¹⁾ Apoi între anii 1669—1705 Dosoftei colindase o seamă de orașe ale Moldovlahiei, într'unele ca București și Iași întârziind îndelung. Odată se întoarse din Iași cu suma de douăzeci mii de groși spre acoperirea datoriilor găsite la Sfântul Mormânt și cu o candelniță și o candelă, în aur amândouă, și alte patruzeci de candelă în argint, pe care anevoie le pot identifica astăzi. Găsesc numai în biserica Sfinților Constantin și Elena din curtea Patriarhiei o candelă în argint ce are inscripția:

Pagină cu frontispiciu și cu inițială din Evanghelia Ieromonahului Porfirie, 1633

¹⁾ Ms. Nr. 509 din Biblioteca Patriarhiei.

Κε ἀγία
 και μεγα
 λη κυρια
 κη οωσα

Εκτου κη
 αρχη κυ ολο
 γος και ο λο
 γος ην προσ
 τον οωσα
 οωσα κυ ο λογος
 οωσα ην εν αρ
 χη προς τον θη
 παντα δια του
 οωσα και χωρις
 αυτου εγενετο ουδ
 εν οωσα εν

ισααι αωσα
 αυτω ζωη ην οωσα ζωη κυ
 το φως των ανων
 και το φως εν τη
 σκοτια φαινει
 εν σκοτια αυτου ου
 κατελαβεν εν
 το οωσα λαπισθα
 λμος παρα αυ
 του οωσα αυτω ισααι
 ουτος ηλθεν εισ
 μαρτυριαν εν

O pagină din Evanghelia lui Ieremia Movilă dela 1598

Pagini împodobite ale Evangheliei slavone din 1655

Hrisovul lui Alexandru Mavrocordat, 1785

«Către Dumnezeiescul mormânt prinosul Arhontisei Smaranda Bogdăneasa întru pomenirea ei, 1844, Iulie 10, Iași».

În 1670 Dosoftei capătă dela Gheorghe Duca mănăstirea Cetățuia. La această danie, cât și la

fail și tutulor puterilor cerești. Întru pomenirea strămoșilor și părinților săi, în anul 1665, Ianuarie 16».

Altă evanghelie în pergament, frumos alcătuită, la sfârșit cu inscripția:

«Această evanghelie s'a scris din porunca Domnului nostru de mâna umilului monah Mihaîl diaconul, cu șederea la mănăstirea Sucevii...».

Nu spune cărui Domn anume se datorește evanghelia; ci Patriarhul Dosoftei lămurește printr-o notiță, că ar fi ridicat-o dela mănăstirea Pobrata cu voia lui Antonie Ruset Voievod.

A treia evanghelie ce pare mai veche. O inscripție scurtă la urmă arată, că s'a scris de unul Popa Nicolae din porunca Domnului.

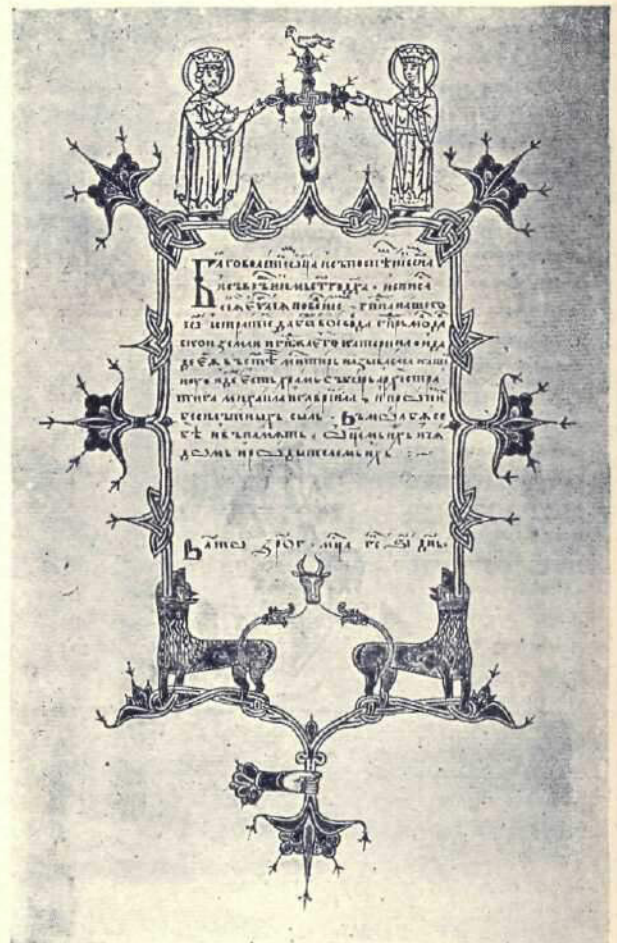

Pagină cu frontispiciu din Evanghelia slavonă, 1665

diferitele proprietăți ce i se adaugă mai târziu, se referă actele păstrate în vistieria Patriarhiei Ierusalimului: două ale lui Duca Vodă din 1672; trei date la 1673 de către Ștefan Petriceicu; o poruncă a Divanului Moldovei din 1673; un înscris al lui Ștefan Hurmuzachi, Părcălab al Hotinului, 1772. Din țările Românești ia Dosofteiu și patru evanghelii slavonești, aflătoare în biblioteca Patriarhiei:

Una cu scoarțele de lemn și câteva foi în pergament. La pagina a cincea podoaba unui chenar închide o inscripție:

«Cu mila tatălui și ajutorul fiului și coborîrea sfântului duh s'a scris această sfântă evanghelie din porunca Domnului nostru Eustație Voievodul Moldovei și soției sale Ecaterina. S'a dat sfintei mănăstiri zise Cașin, unde se află biserica soborului Arhanghelilor Mihaîl, Gabriil și Ra-

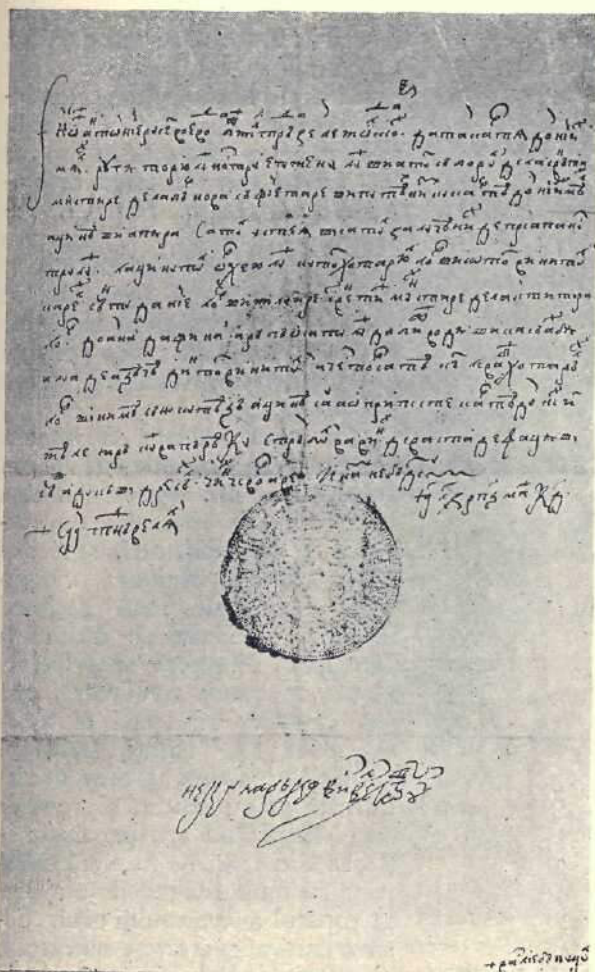

Pagină cu inscripție din evanghelia slavonă a lui Eustație Dabija din 1665

A patra evanghelie, asemuitoare celei precedente, iarăș fără dată. Întâia pagină împodobită poartă jos semnătura Patriarhului Dosoftei.

Acesta se îngriji la 1680 și de înființarea unei tipografii grecești în Iași, pentru care un ieromonah valah, Mitrofan, își dădu obolul de șaizeci groși. Dosoftei scoase aci mai întâiu scrierea predecesorului său, Patriarhul Nectarie: *Antirisis*, împotriva propagandei papistașe. Apoi scrise în 1689 lui Nicolae Spătarul, aflător în Moscova, cerându-i spre publicare călătoria sa în China ¹⁾. Dela spătarul Nicolae Milescu ne-a rămas în biblioteca Ierusalimului și un evangheliar, cu pagini zugrăvite, cu frumoase inițiale în colorii, iar subt întâia pagină însemnarea grecească:

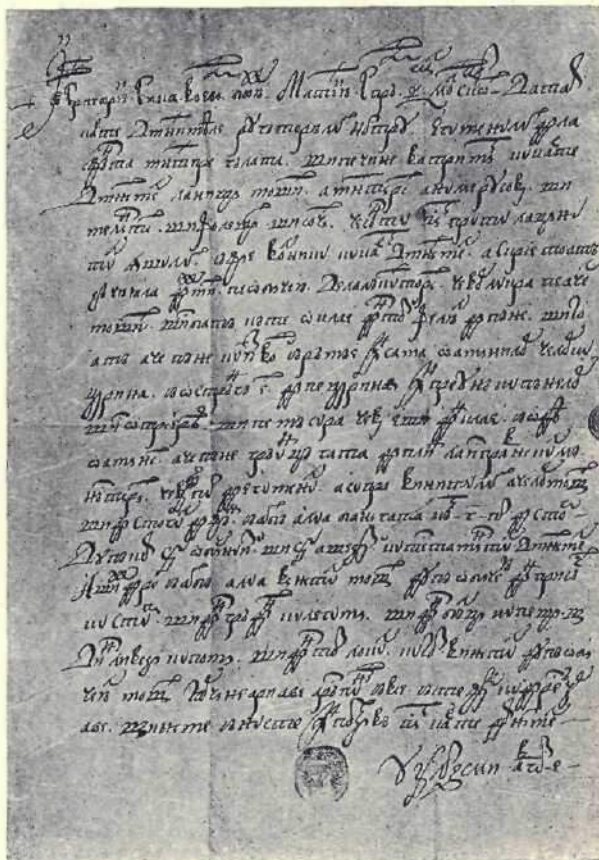
«Prezentul e dăruit de mine, odată Mare Spătar al Ungrovlahiei, sfintei biserici a Născătoarei Domnului zise Barnoschi, la Iași, 1660, unde s'a fost scris în folosul și mântuirea sufletului».

Hrisovul Domnului Antonie Ruset, 1679

¹⁾ Dositheos de Chrisostom Papodopulos, p. 39, Ierusalim, 1907. Vezi și N. Iorga: *Ceva din Legăturile Domniilor Românești cu Ierusalimul*, Acad. Rom. Memoriile Secțiunii Istorice, seria III, t. XII pp. 112—114, București, 1932.

Prin Dosoftei s'a donat Sfântului Mormânt mânăstirea Burnov, de care pomenește hrisovul Doamnei Dafina Dabija din 1678, precum și acela datat un an mai târziu al lui Antonie Ruset. Un mare sprijin a găsit Dosoftei în Șerban Cantacuzino, care a mijlocit la Poartă pentru obținerea

Hrisovul lui Grigorie Ghica, 1740

firmanului de reclădire a bisericii Sfântului Mormânt, contribuind el însuș două mii șase sute și cincizeci de groși spre acest scop. Lui Șerban Cantacuzino e dedicat, având în frunte două scrisori de slăvire, și un manuscris arab, *Orologhion*, al lui George Musa, Lideanul, din 1769. Asemeni lui Șerban Cantacuzino se adresează un alt manuscris, de Ioan Careofilis, care, socotindu-se drept eretic, părăsise Constantinopolul și se retrăsese la Curtea Valahiei. Pare-se că Șerban Cantacuzino nu putuse admite asprimea lui Dosoftei față de Ioan Careofilis și Patriarhul îi răspunse: «Legile nu s'au făcut în munții Valahiei, nici de către Domnii Valahiei, ci la Constantinopol, sub regi și sinoade». E drept, legile nu s'au făcut în munții Valahiei, însă din acei munți a ieșit aurul ce a susținut și a scăpat ortodoxismul răsăritean. Nu mai puțin binevoitor se arătase Șerban Cantacuzino și față de urmașul lui Dosoftei în

tronul Patriarhiei, Hrisant Notara, pe care îl cunoscuse de mai înainte. Când acesta hotărîse a rezidi biserica Sfântului Mormânt și când aju-

jinise pe Hrisant »¹⁾. Puțin timp după Decembrie 1726 Hrisant Notara se întâlnește cu Nicolae Mavrocordat, care-l rugase de mai înainte să-i

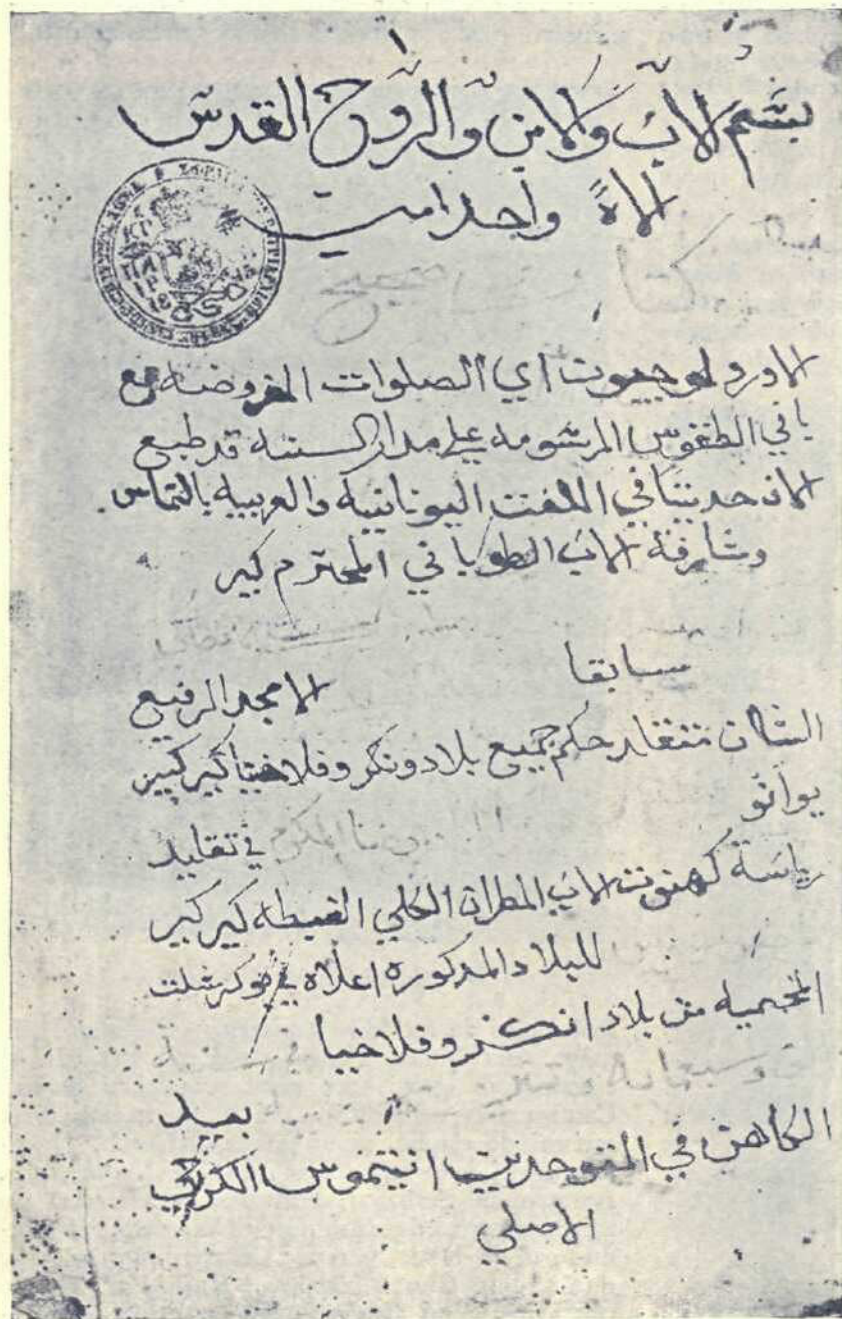
culeagă cărți istorice și monete vechi. Atunci închină Mavrocordat Ierusalimului mânăstirea Sf. Treimi din București, cu toate proprietățile — după spusa hrisovului: «întru mântuirea sufletască și pomenirea veșnică a sa și a repauzaților săi părinți».

Și daniile se continuă astfel și sub ceilalți Domni fără întrerupere, pe vreme ce pelerinii Moldovalahiei în cete numeroase purced evlavioși către Sfântul Mormânt, alcătuind mai mult decât alții «fericirea» călugărilor, precum se exprimă Patriarhul Nectarie. Deseori mă gândesc, câtă credință covârșitoare a fost în sufletele lor, spre a se fi avântat până la Ierusalim în acele zile, când și călătoria în ea însăși era foarte grea și plină de primejdii nebănuite. Intrau în Palestina fie prin Iaffa, fie prin Alexandria, străbătând bună parte din pustiu către Ierusalim. În 1844 călătorul englez Alexander William Kinglake a dat peste un grup de pelerini valahi într'un han din Gaza:

«Pe când ședeam la intrarea chiliei mele, uitându-mă jos în curte, sosise din deșert o caravană. Era compusă mai ales din pelerini Moldoveni, cari, spre a-și săvârși deplin misiunea, începuseră prin a vizita racla Fecioarei în Egipt, și acum se duceau la Ierusalim. Fuseseră surprinși în deșert de bătaia unui vânt, care așa răscolia nisipul și ridica înainte-le așa munți, încât călătoria lor fusese grozav de neliniștită și împiedicată și proviziile lor — incluzând apa cea mai prețioasă din toate — fuseseră mântuite cu mult înainte de a ajunge la capătul anevoiosului drum. Sosirea caravanei atrăsese numeroase și diferite pâlcuri în curte. Acolo era pelerinul Moldovan în haina-i de samur și căciula de blană și

grămada părului stufos...».

¹⁾ Istoria Bisericii Ierusalimului de Hrisostom Papadopoulos, p. 617, Ierusalim, 1910.

Pagina întâia din Orologhion, manuscris arab din 1769, cu dedicație și scrisori de proslăvire către Șerban Cantacuzino

toare nu soseau de nicăeri, «numai fostul Voevod al Ungrovlahiei, Șerban Cantacuzino, care încă sub Dosoftei își exprimase dorința de a cheltui pentru clădirea Bisericii Înălțării, darnic îl spri-

Dar în Palestina au venit Românii și cu alte rosturi decât cele bisericesti. Am auzit că un urmaș al lor ar fi trăind încă. Și mă duc de-l gălesc în satul Cafr-Iasif, pe lângă Acre — un bătrân deplin arabizat. Imi povestește, cum Ibrahim Pașa, cuceritorul cetății Acre, trăgându-se din Cavala și cunoscându-i pe Români de iscușiți meșteri zidari, aduse mai mulți din Macedonia cu vreo sută de ani înainte, spre a restaura moschea lui Ahmed Jazar în Acre. Iși amintește de tatăl său Caraiani, de unul Hagi-Nicola, de altul Șamu și

de câte lucruri îi stăruie vagi în gând, privitoare la cuprinsurile macedonice. Intr'un timp, destăinuindu-i aceeaș obârșie a mea, tresare și cu un zâmbet:

— Poate să fim veri...

— Poate, zic.

Totuș, grăindu-mi arăbește, simt așa de mare depărtarea între noi, și-mi dau mai vartos seama de ceea ce înseamnă limba în plămădirea și păstrarea conștiinței unui neam.

MARCU BEZA

Cele zece zodii din Evanghelia lui Matei Voevod, 1643